

Przesłanki oraz skutki interwencjonizmu kredytowego w gospodarstwach rodzinnych. Metodyka badań¹

Uwagi wstępne

Polityka kredytowa była od dawna istotnym elementem regulowania procesów gospodarczych zachodzących w naszym kraju, a całkiem nowe oblicza zyskała od 1994 r. Pochłania ona środki budżetowe, co zmusza do zastanawiania się nad jej skutecznością.

W artykule dokonano przeglądu zagranicznych i krajowych opracowań dotyczących badań skuteczności polityki krajowej, z myślą że staną się one zaczątkiem pogłębionych badań na ten temat.

Krótki przegląd literatury. Literatura światowa

Dyskusja tocząca się w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych na temat celowości stosowania polityki kredytowej w rolnictwie, jej narzędzi i zakresu była inspirowana przez Bank Światowy oraz rządy krajów wspierających kredytami rozwój rolnictwa w krajach o niskich dochodach. W grę wchodziły kwoty niebagatelne. Oceniano /2/, że kwoty przeznaczone w 1980 r. na ten cel (łącznie z wydatkami rządowymi zainteresowanych krajów) wyniosły 30-40 mld USD.

Polityce kredytowej przyświecały różne cele, spośród których do najważniejszych należały /9/:

¹ Praca wykonana w ramach projektu badawczego pt. „Makro- i mikroekonomiczne przesłanki oraz skutki interwencjonizmu państwowego w sferze kredytowania rolnictwa”, finansowanego przez KBN.

- bezpieczeństwo żywnościowe poszczególnych krajów,
- ograniczenie restrykcji płynących z poczynań racjonujących udzielanie producentom rolnym kredytów,
- subsydiowanie wybranych grup producentów rolnych,
- ograniczenie monopolistycznej pozycji niektórych kredytodawców.

Polityka kredytowa przyniosła różne efekty. Rozróżniono racjonowanie kredytów od niedoinwestowania i dyskryminacji. Racjonowanie objawiało się wtedy, gdy ubiegający się o kredyt producent mógł go spłacić i ponieść koszty odsetek, a mimo to nie otrzymał kredytu. Niedoinwestowanie odnosiło się do sytuacji, kiedy kredyt był dostępny, ale warunki kredytowania uniemożliwiały otrzymanie pożyczki zaspokajającej potrzeby kredytobiorcy w stopniu wynikającym ze społecznego minimum. Dyskryminacja natomiast miała miejsce wtedy, kiedy warunki kredytowania dla jednej grupy producentów rolnych były korzystniejsze niż dla innej.

Pomoc kredytowa dla rolnictwa polegała głównie na wzroście kwot kredytów lub miała postać dopłat do ich oprocentowania. W pierwszym przypadku małało zjawisko racjonowania kredytów, w długim zaś istniały przesłanki do dyskryminacji części kredytobiorców. Oznaczało to zarazem nasilanie się zjawiska niedoinwestowania.

Badania /2/ potwierdziły przypuszczenia o niskiej efektywności tak rozumianej polityki kredytowej. W Kolumbii np. w 1968 r. wzrost kwoty zaciągniętego oficjalnie kredytu o 1% prowadził do zmian produkcji rolniczej odpowiednio o - 0,084%, podczas gdy producenci korzystający z prywatnych pożyczek osiągnęli w 1968 r. tę stopę w wysokości 0,104%.

Przyczyny często występującej niskiej efektywności kredytów oferowanych w ramach oficjalnej polityki kredytowej miały dwojakiego rodzaju przyczyny. Pierwsze wykazywały związek z tzw. zamiennością (fungibility) pieniądza, drugie zaś wynikały z trudności w doborze metodyki ustalania efektywności kredytowania rolnictwa. Ocena efektywności kredytowania budzi zatem wątpliwości.

Zamienność pieniądza wynika z wielostronnych możliwości jego wykorzystania. Jeśli więc środki budżetu państwa, bądź sponsora zagranicznego, znajdują się w rękach banku - pożyczkodawcy, to mogą one być przeznaczone na cele sprzeczne z zamysłami twórcy polityki kredytowej. Doświadczenie uczy bowiem, że ogranicza to mobilizację depozytów banków. Banki w takiej sytuacji przeznaczają własne wolne środki na zakup nieryzykownej pożyczki państwowej bądź na udzielanie komercyjnych pożyczek innym kredytobiorcom. Środki udostępniane adresatom polityki kredytowej nie muszą w takiej sytuacji rosnąć, a nawet mogą być mniejsze niż przed wprowadzeniem polityki kredytowej. Liczba pożyczkobiorców w rolnictwie jest zazwyczaj ogromna i nadmiernie rozbudowany aparat kontroli obciąża koszty funkcjonowania banków - pożyczkobiorców.

Analiza opracowań zawierających oceny efektywności udzielanych kredytów w mikroskali pozwala sformułować tezę o niedostatku teorii /3/, co prowadzi do błędów w formowaniu modeli kredytów i organizacji odpowiednich badań w gospodarstwach rolniczych. Z tego samego powodu są też błędnie interpretowane wyniki badań.

Ponieważ rządowe kredyty były i nadal często są zwykle przeznaczane na zwiększenie produkcji, zatem wielu badaczy zakłada, że kredyty na produkcję są wykorzystywane do tego celu. Nie zawsze tak się dzieje i empiryczny pomiar korzyści z pożyczki musi być znacznie bardziej kompleksowy, aniżeli to wynika z takiego upraszczającego założenia.

Dwie kwestie sprawiają najwięcej kłopotów metodycznych. Pierwsza łączy się z licznymi więzami łączącymi gospodarstwo rolne z domowym; to ostatnie łączy wytwarzanie dóbr i decyzje konsumpcyjne. To prawda, że efektem pożyczki jest wzrost nakładów gospodarstwa rolniczego, ale z powodu zamienności pieniądza pożyczki mogą substytuować oszczędności gospodarstwa domowego lub inne źródła płynności - gotówkę, pożyczone środki produkcji. Doskonalenie pomiaru efektów tej substytucji może usprawnić pomiar wpływu pożyczki na gospodarstwo rolne, ale należy pamiętać, że dokumentacja obiegu pieniądza w gospodarstwie domowym jest wyjątkowo trudna.

Badania komplikują się szczególnie wtedy, gdy oprocentowanie kredytów jest niższe od oprocentowania komercyjnego. Popyt na pożyczki wtedy rośnie, co wymusza u kredytodawców nierynkową selekcję pożyczkobiorców. Faworyzowani są producenci rolni dysponujący dużym potencjałem produkcyjnym, korzystający z technik informacyjnych i o wyższych umiejętnościach zarządczych. W ten sposób pożyczkobiorcy różnią się coraz bardziej od tych, którzy nie pożyczają. Pożyczki w tej sytuacji są więc raczej rezultatem niż przyczyną dokonań.

Niżej dokonano głównie w oparciu o opracowanie /2/ krótkiego przeglądu metod badawczych stosowanych w ocenie efektywności kredytów.

Opisy studialne. Polegają głównie na porównaniu efektów gospodarstw pożyczkobiorców z efektami producentów pozostałych, bądź też gospodarstwa w okresach przed i po zaciągnięciu kredytu. Badania studialne wbrew pozorom nie są łatwe. Posługiwanie się nimi utrudniają bowiem:

- różnice w poziomie umiejętności zarządzania i innych zmiennych tego rodzaju, które trudno jest ująć ilościowo,
- różnice plonów, cen produktów i środków produkcji wynikające z lokalnej specyfiki,
- różnice w ograniczeniach finansowych dyktowanych przez otoczenie gospodarstw oraz w oszczędnościach gospodarstw; te ostatnie są bardzo trudne do ustalania i są zatem pomijane w badaniach,
- oferowanie w ramach niektórych programów kredytowych dodatkowe usługi np. dotyczące zarządzania, co utrudnia porównywanie wyników różnych badań,
- zmiany dyktowane postępem ogólnym.

Tylko nieliczne badania polegają na porównywaniu danych z okresów sprzed i po uzyskaniu pożyczki. Są one trudne, ponieważ kwantyfikacja sytuacji dokonywana ex post z okresu przed zaciągnięciem pożyczki budzi zastrzeżenia.

Tab. 1. Różnice między wielkością wskaźników charakteryzujących gospodarstwa korzystające z kredytów pomocowych i pozostałych producentów rolnych wyrażone w procentach w relacji do wielkości odnoszących się do tych ostatnich; w wybranych krajach i latach

Kraj/obszar	Lata	Liczba obserwacji	Obszar gospodarstw	Wielkości przeliczone na 1 ha			
				wydatki	inwestycje	Produkcja	dochód rolniczy netto
Brazylia	1965	132	78	112	b.d.	30 ^a	2
Płd. Brazylia	1965	954	94	127	80	62 ^a	b.d.
	1969	732	68	281	338	133 ^a	b.d.
Kolumbia	1968	52	74	104	b.d.	6	b.d.
	1968-65 ^b	25	30	56	b.d.	35	b.d.
Gwatemala	1975	1600	5	39	b.d.	-3	0 ^c
Korea Płd.	1970	438	3	5	5	b.d.	-1
Filipiny	1975-77 ^d	577	16	15	b.d.	b.d.	4
Tajwan	1965,	1373	16	21	b.d.	8	-2
	1970,}						
	1975						

a. Produkcja globalna (gross farm income).

b. Porównanie pożyczkobiorców przed 1965 rokiem i po roku 1968,

c. Odnosi się do 76% mniejszych gospodarstw rolnych.

d. Wśród producentów nie korzystających z kredytów popieranych znajdują się ci, którzy korzystają z innych pożyczek.

Wnioski płynące z danych uzyskanych przy pomocy opisów studialnych należy zatem traktować ostrożnie. Niewielkie różnice w poziomie produkcji i dochodów rolniczych netto między grupami gospodarstw lub w różnych okresach niekoniecznie wskazują, że pożyczkobiorcy wykorzystywali kredyty na inne cele.

Celem jeszcze innych badań było określenie wpływu wielkości farmy i regionu na efektywność udzielonych kredytów. Stwierdzono, że zmiany wielkości produkcji przeliczone na 1 ha były rezultatem wzrostu obszaru użytkowanej ziemi i zaciągnięcia kredytu.

Do oceny efektów średnio i długoterminowych kredytów przeznaczonych na zwiększanie rozmiarów produkcji roślinnej stosowano też techniki dekompozycji. Zebrano dane dotyczące efektów pożyczek oddzielnie dla każdego źródła wzrostu (obszar użytków rolnych, pogłowie zwierząt, wzrost plonów i wydajności

jednostkowych zwierząt itp.)). Uwzględniono także inne źródła pożyczek i spytano dodatkowo pożyczkobiorców o inwestycje, które byłyby podjęte bez pożyczki, a także o prawdopodobne źródło finansów na ten cel. Porównano zarazem inwestycje pożyczkobiorców i producentów, którzy z pożyczki nie skorzystali, oraz uwzględniono różny udział kredytów w strukturze pasywów. Z badań tej wynikną wnioski, że udział kredytów we wzroście wyżej wzmiankowanej produkcji roślinnej wyniósł 27%.

Badania ekonometryczne. Wykorzystano trzy różne modele funkcji: produkcji, popytu, efektywności marginalnej.

Badania oparte o funkcję produkcji wykorzystują wielkości z szeregów czasowych bądź z poziomych zestawień danych zaczerpniętych z bilansów gospodarstw. Wykorzystuje się najczęściej funkcję Cobba Douglasa, lecz zazwyczaj uwzględniany jest różny zestaw zmiennych niezależnych (tab.2). W jednym z badań przyjęto, że pożyczkobiorcy mają inną technikę (metodę) produkcji i dlatego parametry funkcji obliczono oddzielnie dla nich i dla producentów nie korzystających z kredytów.

Tab.2. Funkcja produkcji Cobba Douglasa w wybranych krajach i latach

Zmienne	Brazylia (1971-72)	Kolumbia (1968) ^a		Ghana (1962-74)
		Pożyczkobiorcy	nie pożyczkobiorcy	
Log a	1,514	2,809	0,740	0,006
Ziemia	0,293 ^b	0,707 ^b	0,418 ^b	-2,127
Praca	0,009	0,040 ^b	0,456 ^b	4,248 ^b
Wyposażenie gospodarstw	0,045 ^b	0,048	0,084	b.d.
Inwentarz żywy	0,009 ^b	b.d.	b.d.	b.d.
Wydatki operacyjne	0,246 ^b	0,279 ^b	0,405 ^b	0,336
Nowoczesne odmiany	0,356 ^b	b.d.	b.d.	b.d.
Kredyt	b.d.	0,804	0,104 ^b	b.d.
Kredyt x ziemia				-1,159
Kredyt x praca				-1,941
Kredyt x wydatki operacyjne	-0,0001			
Kredyt x nakłady	-0,00003			
R ²	0,96	0,90	0,80	0,85
Liczba obserwacji	129	27	25	13

a. Pożyczkobiorcy byli uczestnikami programów rządowych. Ci którzy z nich nie korzystali mogli jednak korzystać z innych pożyczek.

b. Statystyczna istotność parametru na poziomie 10% i wyższym.

Charakteryzowane badania mają kilka mankamentów, a mianowicie:

- Istnieje zasadne pytanie, czy zawsze producentom chodzi o wzrost produkcji; kredyt może być bowiem przeznaczany na zmianę struktury produkcji, aby łatwiej znaleźć odbiorcę towaru,
- jeśli kredyt jest oddzielną zmienną niezależną wówczas występuje podwójne liczenie zasobów (ziemi, inwentarza żywego), nakładów itp.;
- niejasny jest obraz zależności między kredytem a jego wykorzystaniem; krótkoterminowe kredyty np. mogą doprowadzić do zakupu nasion nowych odmian, ale one skutkują tylko pod warunkiem wyższego nawożenia i stosowania intensywnej ochrony roślin; producenci rolni o różnych zasobach finansowych są zatem ulokowani w różnych miejscach tej samej funkcji produkcji,
- średnio i długoterminowe kredyty mogą mocno zmienić funkcję produkcji, efekty inwestycji powstałych dzięki nim ujawniają się przecież wieloletnimi, a poza tym duże, niepodzielne nakłady trudno jest dofinansować środkami własnymi producentów rolnych tak jak nakłady środków obrotowych,
- mogą być pominięte istotne zmienne jak np. korzystanie z informacji; postępowi producenci rolni korzystają z nich powszechnie (informacja rynkowa, o nowościach technologicznych, dostępności kredytów) i zapewne pożyczają więcej; zatem zależności przyczynowo-skutkowe biegną od wyższych nakładów, przychodów i dochodów, a od nich do pożyczek i odpowiednich zmian w gospodarstwie.

Analiza popytu na kredyt. Unika ona części mankamentów funkcji produkcji, gdyż nie odnosi bezpośrednio wpływu pożyczki na produkcję. Wielostronna analiza pozwala określić wpływ dostępności kredytu, dochodów, wartości majątku, obszaru, ziemi, technologii i wiedzy na nakłady pracy, wykorzystanie współczesnych odmian roślin uprawnych, wydajności zwierząt i mocy maszyn (tab 3).

Tab.3. Współczynniki regresji liniowej czynników określających wykorzystanie współczesnych odmian ryżu, pszenicy oraz nawożenia mineralnego.

Zmienne ^a	Odmiany		Nawożenie Mineralne
	ryżu	Pszenicy	
Kredyt ^b	0,182 ^d	-0,114	82,676 ^d
Majątek czynny	0,020 ^d	-0,005	-0,585
Dochód nierolniczy	0,089	-0,016	8,579
Dochód z mleka	0,100	0,073	25,656 ^d
Obszar pod uprawami intensywnymi ^c	0,661 ^d	0,541 ^d	66,998
Ogólny obszar uprawy	-0,056	0,006	
Obszar pod ryżem:			
- udoskonalonym			54,359
- tradycyjnym			18,513 ^d
Obszar nienawadniany			-8,991
Wykształcenie	-0,05	0,076 ^d	-5,12
R ²	0,76	0,74	0,63
Liczba obserwacji	59	56	25

a. Do badań włączone dwie inne zmienne (liczbę pracujących w rodzinie i potrzeby konsumpcji rodziny), ale nie były one statystycznie istotne,

b. Jest to maksymalna kwota, którą bank chciał pożyczyć producentowi w zależności od obszaru gospodarstwa, sposobów uprawy, wartości majątku i charakteru producenta,

c. W przypadku nawożenia mineralnego zmienna oznacza obszar uprawy wysokoplonujących odmian ryżu.

d. Gwiazdki wskazują statystyczną istotność przy poziomie 1%.

Wielkość majątku w tej metodzie traktowana jest jako indeks zdolności producenta rolnego do podejmowania ryzyka. Obserwacje wskazują, że producenci użytkujący większy majątek chętniej ryzykowali i dlatego łatwiej adaptowali innowacje technologiczne.

Funkcja efektywności marginalnej (gap). W jednym z wariantów tego modelu nie odnoszono kredytu bezpośrednio do nakładu lub poziomu przychodów lecz do zdolności farmerów do efektywnego alokowania środków. Porównywano po prostu marginalną produktywność nakładów z cenami nakładów finansowanych kredytem. Ustalono oddzielnie funkcję dla pożyczkobiorców i pozostałych producentów, ale wśród zmiennych objaśniających zabrakło początkowego stanu oszczędności, zdolności menedżerskich i stosunku kierowników gospodarstw do ryzyka.

Kolejny wariant badań polegał na porównaniu danych pochodzących z normalnie prowadzonej produkcji z danymi eksperymentalnymi zgromadzonymi u tych samych producentów na tych samych polach i produkcję ukierunkowaną na efektywność. Przygotowując eksperyment przyjęto, że poziom wiedzy technicznej i czynników środowiskowych (nawadnianie, żyzność gleby itp.) wywierają wpływ na efektywność techniczną, a zdolności zarządcze, stosunek do ryzyka, ograniczenia finansowe i dostępność do kredytów określają efektywność wynikającą z alokacji.

Na pozór jest to atrakcyjna metoda badania efektywności kredytów. Jednakże zgromadzenie eksperymentalnych danych, by ustalić marginalną funkcję produkcji jest kosztowne i raczej rzadko możliwe. W najlepszym przypadku w tym celu mogą być wykorzystywane praktyki najlepszych producentów rolnych.

Studia oparte na programowaniu matematycznym. Dostarczyły one ocenę dotyczących normatywnych zachowań i symulacyjnych rachunków oceniających różne warianty działań. Powszechnie używano model liniowy odnoszący się do pojedynczego okresu produkcyjnego. Model uwzględniał wielkości zasobów, technologię i inne dane. Zazwyczaj zakładano maksymalizację nadwyżki ekonomicznej i ograniczenia typu „max” oraz „min”, zarówno dla gospodarstw rolnych jak i domowych. Zakres zmian dotyczył prowadzonych działalności, ale niekiedy do modelu działalności, które dotąd w gospodarstwie nie były prowadzone.

Bardziej wyrafinowane modele polegały na uwzględnianiu kilku okresów i zdyskontowanych kwot rozmiarów cash flow. Przy pomocy takich modeli badano m.in. wpływ zmiany maksymalizowanej funkcji z nadwyżki ekonomicznej na wartość netto majątku. Analizowano także skalę inwestowania, wzrostu wartości gospodarstw i zarządzanie płynnością finansową. Jeszcze inne badania polegały na sprawdzeniu stopnia wpływu niewykorzystanej gotówki i kredytu na zarządzanie płynnością.

Innym wariantem metody był model regionu i jego dekompozycja na grupy gospodarstw, by ocenić ich konkurencyjność względem dostępnych zasobów, m.in. kredytów.

Do najważniejszych wniosków zgromadzonych podczas tych badań należą:

- brak pożyczek ogranicza zmiany technologii, poziom mechanizacji i dochody rolnicze,
- określone warianty organizacji produkcji i technologii pozwalają farmerom ponosić znacznie wyższe koszty oprocentowania przy tylko nieznacznie ograniczonych kwotach pożyczek,
- małe gospodarstwa rolnicze okazały się bardzo wrażliwe na wysokość oprocentowania kredytów.

Literatura polska

Opracowania zawierające oceny efektywności obecnie prowadzonej polityki kredytowej w naszym kraju liczą zaledwie kilka pozycji.

W opracowaniu zbiorowym /7/ dokonano porównania danych charakteryzujących 75 gospodarstw rolniczych w roku, w którym ich użytkownicy zaciągnęli kredyty preferencyjne (1995 r.) z danymi z 1996 r. Porównywano zmiany w potencjale wytwórczym gospodarstw oraz poziom oraz strukturę: nakładów materiałowych, produkcji i dochodów.

Badano typowo rolnicze i towarowe gospodarstwa, które różniły się pod względem poziomu rozwoju ekonomicznego i kierunku produkcji. Wyróżniały się pozytywnie gospodarstwa drobiarskie, sadowniczo-szklarniowe i nastawione na chów trzody, a relatywnie niskim poziomem dochodów charakteryzowały się gospodarstwa ukierunkowane na chów bydła i produkcję roślinną.

Zarówno potencjał wytwórczy gospodarstw jak i dochody znacznie wzrosły między porównywanymi latami. Szybciej rosła produkcja i dochody rolnicze aniżeli potencjał produkcyjny, więc wzrosła dochodowość czynników wytwórczych oraz produkcji.

Nie oceniono wpływu kredytów na wyrównywanie potencjału wytwórczego badanych gospodarstw ani ich dochodów. Nie wyizolowano też „czystego” wpływu kredytów na wzrost potencjału wytwórczego oraz dochodów gospodarstw. Znaczny potencjał wytwórczy jaki cechował w roku wyjściowym większość badanych gospodarstw mógł przecież zaowocować inwestycjami nawet wtedy, kiedy nie byłoby polityki tanich kredytów dla rolnictwa.

Te same gospodarstwa były przedmiotem analizy sytuacji finansowej w latach 1994 i 1996 /5/. Analiza wskazała, że nastąpiła poprawa tej sytuacji w 1996 r., a więc po uruchomieniu inwestycji, a szczególnie w gospodarstwach drobiarskich i sadowniczo-szkolarniowych. Mniejsze zmiany nastąpiły w gospodarstwach typowo rolniczych nastawionych na produkcję roślinną bądź chów trzody lub bydła.

We wnioskach opracowania sformułowane jest przypuszczenie, że część zmian była spowodowana ogólną poprawą koniunktury dla rolnictwa, jednakże znaczną rolę musiały także odegrać kredyty preferencyjne, które umożliwiły podjęcie określonych inwestycji. Zabrakło jednak kwantyfikacji wpływu kredytów preferencyjnych na poprawę kondycji finansowej badanych gospodarstw.

Inne opracowanie /6/ tego samego autora zawiera charakterystykę kredytobiorców oraz ocenę roli kredytów preferencyjnych dokonaną przez samych producentów rolnych oraz przez ich doradców.

Z kredytów korzystali ludzie młodszy i lepiej wykształceni aniżeli średnio w kraju. Podejmując decyzje kierowali się oni niesformalizowanymi metodami rachunku a nawet intuicją, a wspierali się wiedzą doradców ODR. Ci ostatni dostarczyli informacji o możliwości uzyskania kredytów preferencyjnych, oraz opracowali biznes plany dla gospodarstw.

Rola kredytu została oceniona pozytywnie zarówno przez badanych rolników jak przez ich doradców. Stwierdzono, że umożliwiły one rozwój gospodarstw. Zarazem jednak aż 47% rolników zgłosiło zastrzeżenia do kredytów, podkreślając, że w obecnych warunkach były one nadal zbyt mało korzystne.

W opracowaniu /12/ oceniono gospodarstwa indywidualne młodych rolników, które w 1995 r. zaciągnęły kredyt na cele inwestycyjne bądź urządzenie gospodarstw. Kredyt ten miał wyjątkowo korzystne warunki obsługi dzięki dotacjom do oprocentowania redystrybuowanym przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz przedłużonemu okresowi spłat.

Gospodarstwa, które zaciągnęły charakteryzowany kredyt miały obowiązek prowadzić według rachunkowości tej samej metody. Na 2934 gospodarstw, które w 1995 r. otrzymały kredyt bilans roczny sporządziło poprawnie 1689 gospodarstw, co stanowi 0,82 promila ogółu gospodarstw rolnych w kraju. Nasilenie badanych gospodarstw miało miejsce w północnej części Polski, najmniejsze zaś w jej części południowej.

Badane gospodarstwa wyróżniały się na tle ogółu indywidualnych gospodarstw rolnych w kraju dużym potencjałem produkcyjnym i korzystnymi wynikami gospodarczymi. Wielkości te były zbliżone do analogicznych parametrów charakteryzujących gospodarstwa badane przez ZRR IERiGŻ. Te ostatnie od wielu lat reprezentują wyraźnie wielkości wyższe od średnich krajowych.

Dochodowość aktywów (liczona dochodem dyspozycyjnym na jednostkę wartości cenności aktywów) liczona w procentach była w 1995 r. niższa aniżeli oprocentowanie kredytów dla młodych rolników. Można mieć nadzieję, że przyrost dochodów obliczony w relacji do wartości inwestycji przyniósł w latach następnych korzystniejsze efekty.

Istniało znaczne zróżnicowanie efektów uzyskiwanych przez badane gospodarstwa. Najniższe efekty osiągnęły gospodarstwa położone w Polsce środkowo-wschodniej (głównie Mazowsze i Podlasie), najkorzystniejsze natomiast w środkowo-zachodniej części kraju (głównie Wielkopolska). Autorzy opracowania nie wyjaśniali przyczyn tego zjawiska.

Stwierdzono, że obsługa zaciągniętych kredytów nie będzie problemem dla większości badanych gospodarstw.

W opracowaniu /8/ wykorzystano dwojakiego rodzaju materiały. Wykorzystano po pierwsze dane z 60-ciu gospodarstw, które prowadziły rachunkowość dla ZRR IERiGŻ i wykazały na 1 stycznia 1995 r. zadłużenie z tytułu produkcyjnych kredytów inwestycyjnych. Obliczono dla nich szereg wskaźników używanych w analizie finansowej i zestawiono je na tle analogicznych wielkości obliczonych dla gospodarstw, które takiego zadłużenia nie wykazały. Po drugie w październiku tego samego roku zgromadzono metodą wywiadu w tych samych gospodarstwach dane, które pozwoliły ocenić efekty inwestycji. W kilku badanych gospodarstwach realizowano więcej niż jedną inwestycję i wypełniano w związku z tym danymi 64 kwestionariusze, w tym ok. 3/4 dotyczyło inwestycji finansowanych kredytem preferencyjnym.

Badania potwierdziły wyżej wyrażone stwierdzenie, że kredytobiorcy dysponowali gospodarstwami o kilkakrotnie większym potencjale niż średnio w kraju, a oni sami byli lepiej wykształceni i młodszy. Nie kredyty więc doprowadziły do rozkwitu gospodarstw, ale przesłanki umożliwiające uzyskiwanie wyższej efektywności gospodarowania stworzyły przesłanki ułatwiające pozyskanie subsydiowanych kredytów.

Rentowność aktywów części badanych gospodarstw była niższa od oprocentowania nawet najtańszych kredytów preferencyjnych. Postępowało w nich zatem wprost proporcjonalnie do kwoty zaciągniętych kredytów uszczuplanie zasobów kapitałowych.

Producenci rolni realizowali głównie inwestycje niewielkie, preferując rozwiązania technologicznie sprawdzone w polskich warunkach.

Inwestycje służyły powiększaniu lub odtwarzaniu potencjału produkcyjnego, wzrostowi dochodów na jednostkę nakładów pracy oraz poprawie warunków pracy. Nikłą uwagę inwestorzy zwracali na wpływ, jaki inwestycja wywrze na otoczenie przyrodnicze, zatrudnienie itp.

Część respondentów udzielających wywiadu (ok. 3,5%) wyraziła opinię, że inwestycja doprowadziła bądź doprowadzi do spadku efektów gospodarczych. Ok.

30% respondentów natomiast wskazało, że inwestycja byłaby zrealizowana nawet wtedy, kiedy nie mieliby dostępu do kredytów preferencyjnych.

Reasumcja

Powyższa analiza wskazuje na wieloraki wpływ kredytu na produkcję gospodarstw rolniczych. Przyjęcie określonej metody wywierać jednak może różny wpływ na ocenę tej efektywności z kilku powodów, a mianowicie:

- w rachunku zmienne dotyczą niemal wyłącznie gospodarstwa rolniczego; nie uwzględnia się zazwyczaj zasobów gospodarstwa domowego i ich wpływu na płynność finansową. Poprawnie przeprowadzone badanie musi brać jednak pod uwagę źródła i kierunki wykorzystywania płynnych zasobów finansowych gospodarstwa rolniczego oraz domowego, takie jak przychody i wydatki ponoszone na produkcję rolniczą, inwestycje, konsumpcję i działalności pozarolnicze. Celowe jest badanie danych pochodzących z tych samych gospodarstw i to w wieloletniu, nawet jeśli to ma oznaczać ograniczenie wielkości próby;
- w wielu krajach kredyty długoterminowe są rzadkością i dlatego występuje zjawisko wykorzystywania pożyczek krótkoterminowych do finansowania inwestycji. Pożyczki krótkoterminowe trzeba zatem rozpatrywać także w ich relacji do inwestycji, a nie tylko nakładów produkcyjnych;
- koszty zaciągania pożyczek mogą być znacznie wyższe niż koszty oficjalne. Dotyczy to szczególnie małych gospodarstw, w których koszty transakcyjne (pokonywanie odległości, stracony czas, niepewność płynąca z braku wiedzy itp.) są znaczne. Zarówno formy oficjalnego udzielania kredytów jak i przesłanki podnoszące koszty transakcyjne tworzą ramy, które określają zachowania pożyczkobiorców. Wahają się one od formalnych do nieformalnych źródeł kredytów i od pożyczek do własnych oszczędności;

- badania nie uwzględniają zapewne w dostatecznym stopniu ryzyka i niepewności. Jeśli teza ta jest prawdziwa, to wnioski dotyczące efektywności kwot udzielanych kredytów płynące z badań odbiegają od rzeczywistości;
- nie ma pewności czy model programowania matematycznego dostatecznie dokładnie odwzorowuje zachowania producentów rolnych, a jeśli tak to wnioski płynące z tych badań są problematyczne;
- wiele wyrafinowanych metod służących ocenie efektywności kredytów nie może być wykorzystywane w krajach o niskich dochodach, ponieważ nie dysponują one odpowiednio dokładnymi danymi;
- rzadko porównuje się efekty polityki kredytowej z innymi instrumentami polityki rolnej, takimi jak choćby polityka cenowa. Ta ostatnia może być wykorzystywana przeciwieństwo do realizacji tych samych celów. Programy polityki kredytowej są zapewne mniej efektywne, ale są preferowane ponieważ łatwiej nimi administrować. Poza tym bogaci producenci rolni, którzy potrafią zazwyczaj wykorzystywać wpływy polityczne, mogą nimi manipulować dla zyskania osobistych korzyści.

Analizy efektywności polityki subwencjonowanych kredytów prowadzone w naszym kraju są w istocie analizami studialnymi. Polegają one na porównywaniu efektów różnych grup pożyczkobiorców z efektami producentów, którzy z kredytów nie korzystali, bądź też polegają na ocenie tych samych pożyczkobiorców w okresie przed i po uzyskaniu kredytu.

W polskich badaniach podkreślono, że:

- kredytobiorcom przyświecają różne cele i produkcja jest tylko jednym z nich, celem jest także zmiana struktury produkcji, aby ją dopasować do lokalnego popytu itd.,
- z preferowanych (subwencjonowanych) kredytów korzystają producenci rolni dysponujący większym potencjałem wytwórczym aniżeli średnio w kraju,

- ważącą częścią inwestycji byłaby realizowana nawet wtedy, gdy inwestor nie miał dostępu do preferowanych kredytów,
- efektywność aktywów części gospodarstw pożyczkobiorcy była niższa od oprocentowania nawet najtańszych kredytów preferencyjnych; poza tym część inwestycji okazała się błędna i przynosi bądź przyniesie ograniczenie efektów w gospodarstwie inwestora.

Oceny efektywności polityki subwencjonowania kredytów w naszym kraju ograniczane są do kredytów inwestycyjnych. Należy podkreślić jednak, że np. w 1996 r. aż ok. 48% środków budżetowych przeznaczono na dopłaty do kredytów przeznaczonych na finansowanie działalności bieżącej gospodarstw rolnych. Analizując skutki interwencjonizmu kredytowego trzeba zatem uwzględnić również ten rodzaj kredytów.

Oceny efektywności polityki kredytowej dokonywane są z punktu widzenia poszczególnych grup producentów, a brakuje szerszej oceny prowadzonej polityki kredytowej. Ma służyć rozwojowi produkcji określonych dóbr, tworzenia potencjału wytwórczego w możliwie dużej liczbie gospodarstw, które będą mogły dzięki temu funkcjonować i adaptować się do turbulentnego otoczenia teraz i wówczas, gdy Polska stanie się członkiem Unii Europejskiej. Właśnie z takich punktów widzenia należy oceniać efekty prowadzonej w naszym kraju polityki kredytowej

Sugerując przyszłe schematy badań skutków interwencjonizmu kredytowego w naszym kraju należy zatem podkreślić, że należy:

- zrezygnować z funkcji produkcji. Produkcja jest zaledwie jednym z celów inwestycji finansowanych kredytem. Ważna jest przecież zmiana struktury teje, ograniczenie kosztów itp.;
- z punktu widzenia celów polskiej polityki rolnej istotna jest ocena wpływu kredytu na dochody rodzin producentów rolnych. a z tym wiąże się zdolność finansowa do adaptacji gospodarstw do zmieniającego się otoczenia (poziom akumulacji, stopa

reprodukcji majątku itp.). Do tego celu nadaje się lepiej rachunek regresji uwzględniający różny typ relacji międzyszerszą gamą zmiennych niezależnych i zmiennymi zależnymi;

- celowe jest objęcie rachunkiem efekty subsydiowanych kredytów inwestycyjnych i oddzielenie kredytów zaciąganych na finansowanie wydatków operacyjnych.

Literatura

1. Belongia M.T.; Gilbert R.A.: The Effects of Federal Credit Programs on Farm Output, Am. Jour. of Agric. Econ., Vol.72 no 3.
2. David C.C., Meyer R.L.: Measuring the Farm Level Impact of Agricultural Loans John Howen, London Overseas Development Institute, 1980, str. 201-234.
3. Featherstone A.M., Moss Ch. B., Baker T.G., Preckel P.V.: The Theoretical Effect of Farm Policies on Optimal Leverage and the Probability Of Equity Losses, Am. Jour. of Agric.Econ., Vol.70.
4. Kamajou F., Baker C.B.: Reforming Cameroon's Government Credit Program: Effects on Liquidity Management by Small Farm Borrowers; Am. Jour. of Agric.Econ., Vol. 72, no 4.
5. Klepacki B.: Analiza finansowa gospodarstw o różnych kierunkach produkcji korzystających z kredytów preferencyjnych; w zbiorze pt. „Ocena efektywności wykorzystania kredytów na modernizację i restrukturyzację gospodarstw rodzinnych”, t.II, Fundacja ROZWÓJ SGGW, 1997.
6. Klepacki B.: Ocena kredytów preferencyjnych przez rolników i doradców rolnych; w zbiorze pt.; „Ocena efektywności wykorzystania kredytów na modernizację i restrukturyzację gospodarstw rodzinnych”, t.II, Fundacja ROZWÓJ SGGW, 1997.

7. Koziół Z., Lewandowska B., Lewandowski J.: Zmiany w funkcjonowaniu gospodarstw indywidualnych po uzyskaniu kredytów; w zbiorze pt.: „Ocena efektywności wykorzystania kredytów na modernizację i restrukturyzację gospodarstw rodzinnych”, t.II, Fundacja ROZWÓJ SGGW, 1997.
8. Kuławik J.: Efekty kredytów inwestycyjnych w gospodarstwach rodzinnych prowadzących rachunkowość rolną dla IERiGŻ; IERiGŻ - ARMiR, Warszawa, 1997.
9. Leathers H.D.: Effect of Federal Credit Programs on Farm Output: Discussion, Am. Jour. of Agric.Econ. Vol.72, no 3.
10. Von Pischke J.D., Adams D.V.: Fungibility and the Design and Evaluation of Agricultural Credit Project, Am. Jour. of Agric. Econ. Vol.62, no 4.
11. Taylor T.G., Drummond H.E., Gomez A.T.: Agricultural Credit Programs and Production Efficiency: An Analysis of Traditional Farming in Southeastern Minas Gerais, Brazil; Am. Jour. of Agric.Econ. Vol.68 no 1.
12. Żurawski T., Józwiak W.: Ekonomiczno-finansowa analiza sytuacji gospodarstw indywidualnych, które w 1995 roku zaciągnęły kredyt dla młodych rolników, maszynopis, IERiGŻ, październik 1997 r.

Assumption of Effects of Credit Intervention in Family Farms

Abstract

In this paper varied methods concerning evaluation of credit intervention effectiveness in agricultural holdings in Poland were combined. These methods were compared with methods existing in more experienced countries which for many years have been adapting credit policy towards farms.

Unfortunately, methodology of research in this field used in Poland is hardly compatible with methodology applied in above mentioned countries, so it is difficult to assess degree of credit intervention efficacy in Poland taking out the case of any different state.

Author of report presented methodological concept that can be used for assessing effectiveness of such intervention in our country.